

Het 19de-eeuwse historisch onderzoek in Vlaanderen. Status quaestionis.

Romain VAN EENOO

Het is ondenkbaar om in het bestek van een half uur een bevredigende synthese op te maken van de historiografie met betrekking tot de negentiende eeuw. De „Bibliografie van de geschiedenis van België” vermeldt over die periode jaarlijks minstens 400 à 500 artikels en boeken, zodat zelfs een informatief overzicht van de belangrijkste sinds 1978 verschenen literatuur uitgesloten is. We zijn er evenmin in geslaagd ons te beperken tot Vlaanderen: we stelden vast dat er tussen alle Belgische universiteiten nog een intens verkeer bestaat en dat ze, gewild of ongewild, nog zeer complementair werken. We kunnen hier dus niets meer dan een algemene schets bieden van enkele realisaties, van verschuivingen en van een aantal nieuwe aanzetten. Hierin zullen we een thematische benadering volgen, waarbij we vooral, en bewust, klemtonen zullen leggen op de evolutie van de sociale en economische geschiedenis. We menen dat uit transformaties in deze sector een nieuw beeld aan het groeien is dat geleidelijk ook de andere disciplines zal bevruchten en beïnvloeden. De economische crisisperiode die we thans doormaken, heeft een onmiskenbare weerslag op het cultureel klimaat waarin de historicus leeft en ze stimuleert hem om zich te bezinnen over nieuwe vragen en uit te kijken naar andere verklaringmodellen voor zijn materiaal. Hoewel we ons hier vooral richten tot filologen, zullen we slechts terloops wijzen op de mate waarin de geschiedwetenschap en de literatuurgeschiedenis elkaar ontmoeten en op elkaar kunnen inwerken.

In eerste instantie dient hier gewezen op de evolutie van de demografie. Aanvankelijk was deze erg economisch gericht. Men zag de toename of de afname van de bevolking vooral in haar relatie tot de consumptie van verbruiksgoederen en men ervoer de demografie als één van de belangrijkste motoren in de economische mutaties. Deze belangstelling breidde zich evenwel uit tot gezinsreconstructie, het huwelijk en de vruchtbaarheid, het analfabetisme. Naarmate ze verder boorden naar verklaringgronden voor de vastgestelde fenomenen, begonnen de onderzoekers ook de politieke en de culturele geschiedenis anders te bekijken en te herschrijven vanuit een sociaal-demografisch perspectief. Dat leidde tot boeiende verrassingen. Op zoek naar verklaringen kwamen ze steeds dichter in de buurt van de literatuurhistoricus. De demografen hopen, net als de mentaliteitshistoricus, uit de fictionele literatuur concrete gegevens te verzamelen aangaande de wijze waar-

op de tijdgenoten tegenover liefde en huwelijk stonden, hoe ze voorhuwelijkse betrekkingen, abortus en anticonceptionele middelen ervoeren, hoe ze reageerden op ziekte, lijden en dood.

Op dat terrein werd in de laatste jaren kwalitatief bemoedigende vooruitgang geboekt door Vandenbroeke en Lesthaeghe. Ook onze kennis van de emigratie, de uitlaatklep bij uitstek in tijden van economische crises, neemt snel toe. Zo leverde Luc Schepens een fundamentele bijdrage over de vlas-kutser of de seizoenarbeider. De professoren Everaert aan de Gentse universiteit, Stols aan de Leuvense, Kurgan-Van Hentenryck en Stengers aan de Franstalige Brusselse universiteit onderzochten vooral de migratie en de investeringen in Noord- en Zuid-Amerika. Met hun enquêtevragen naar het type van de emigrant, naar de motieven waardoor hij zich liet leiden, naar de omstandigheden waarin de overtocht en de vestiging plaats had, wendden ook zij zich tot de literatuurhistoricus.

Er groeit ook een hernieuwde belangstelling voor de geschiedenis van het platteland en de landbouw. Deze trend blijkt overduidelijk uit het grote aandeel dat aan deze sector wordt ingeruimd in recente overzichtswerken zoals *La Wallonie. Le pays et les hommes, Twintig eeuwen Vlaanderen, De Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Karel Van Isackers *Mijn land in de kering* en Chris Vandenbroeke *Sociale geschiedenis van het Vlaamse Volk*. Wel is de invalshoek geheel gewijzigd. Tijdens en na de depressie van het einde van de 19de eeuw verschenen vooral descriptieve studies over de achteruitgang en het verval van de landbouw. West-Europa werd overspoeld door goedkopere landbouwproducten die de prijzen deden dalen, werkkrachten overbodig maakten en de landvlucht bevorderden. Nadien werd het onderzoek gemonopoliseerd door een beperkte groep van beroepshistorici en van deskundigen die beroepshalve of in opdracht van machtige boerenorganisaties, zoals de Boerenbond, gedegen rapporten over de produktiviteit publiceerden. We denken hierbij aan de studies van Chlepner of van Bublot. Deze macro-economische aanpak ging niet teloor. Jonge vorsers als Gadisseur, Klep, De Brabander en De Belder bestendigen deze benadering, maar brengen daarnaast nog andere belangstellingsferen tot ontwikkeling. Aan de Gentse universiteit b.v. gaat Vandenbroeke o.a. na welke uitbatingstechnieken op het platteland aangewend werden; aan de Vrije Universiteit te Brussel belicht Hannes de grote regionale verschillen inzake teelten en bestudeerde Vanderpijpen o.l.v. S. Scholliers landbouwprijzen en landbouwpachten. Het zoeklicht wordt nu vooral gericht op de plattelandarbeider. Een levendig debat, waarbij alle landbouwhistorici betrokken zijn, is momenteel gaande over zijn economische betekenis. In dat verband spreekt men van proto-industrialisatie. Ondanks de vele publicaties terzake wordt het leven van de keuterboer en de landarbeiders nog steeds op een diametraal verschillende wijze voorgesteld. Karel Van Isacker heeft in *Mijn land in de kering* vooral oog voor het idyllische en vreedzame

karakter van het landleven, terwijl Vandenbroeke, Soly en Lis eerder van onderontwikkeling spreken. Craeybeckx en Balthazar evoceren evenzeer het plattelandsleven maar zoeken antwoorden op de vraag naar het politieke gedrag. Getroffen door de opvallende politieke apathie van de landarbeiders, willen beiden achterhalen waarom dezen zich zo manifest vijandig opstelden tegenover de politieke werfcampagnes die door de socialisten werd opgezet. Om uitsluitel te bekomen wordt ook hier intensief gebruik gemaakt van eigentijdse literatuur. Van haar kant belicht Leen Van Molle dan weer het aandeel van de katholieke partij in het politiseringsproces van de boeren. Het probleem wordt zelfs zo belangrijk geacht dat de Boerenbond naar aanleiding van zijn honderdjarig bestaan een groots project financiert dat door prof. L. Wils en zijn medewerkers wordt uitgewerkt : alle aspecten van het landleven zullen erin aan nieuw onderzoek onderworpen worden. De studie van de industrialisering en van de modernisering lijkt minder conjunctuurgebonden. Zoals dat in het verleden eveneens het geval was, blijven geregeld uitstekende lokale, regionale en sectoriële studies verschijnen, maar nu wordt eindelijk ook aan de nood aan totaaloverzichten tegemoetgekomen. Zo nam de *Académie Royale de Belgique* de gedurfde beslissing om een reeks van tien boekdelen te wijden aan kwantitatieve geschiedenis en ontwikkeling van België. Het initiatief wordt goeddeels geschraagd door een ploeg van specialisten van de Luikse universiteit, waar van ouds grote belangstelling voor de zware nijverheid leeft. Het eerste boekdeel was gewijd aan de industriële revolutie in België en groeide uit het groepswerk van Pierre Lebrun, Marinette Bruwier, Jan Dhondt en Georges Hansotte. Een tweede deel, van de te vroeg overleden Anne Van Neck, behandelt de doorbraak van de stoommachine. We kunnen niet ingaan op de vele onderzoeksvelden in ontginning en evenmin op de deelgebieden die zich in opgang bevinden. We willen het houden bij de vaststelling dat aan elke universiteit één of meer vorsers op het terrein van de industriële geschiedenis werkzaam zijn. Aan de Gentse universiteit zijn het de leerlingen en zelfs de discipelen van de leerlingen van Jan Dhondt. Van de hand van of onder impuls van Balthazar, Coppejans-Desmedt, De Belder en Hannes verschijnen vrijwel jaarlijks waardevolle bijdragen over een of ander aspect. Aan de U.L.B. geven Devleeshouwer, Hasquin en Kurgan-Van Hentenryck de hoofdtoon aan ; Van der Wee leidt en stimuleert de research aan de K.U.L. ; Lebrun en Hélin oriënteren de Luikenaars ; Bruwier werkt eerder eenzaam te Mons. We willen wel iets langer verwijlen bij de studies met betrekking tot de sociale repercussies van de industriële revolutie. Deze tak kent thans een stormachtige opgang. Het probleem van de manier waarop de standen en klassen gestructureerd worden, is nog ver van opgelost. De Gentse school heeft terzake veel mooi schijnende theorieën omtrent de sociale geledingen ongenadig afgebroken en befaamde Franse historici wat meer bescheidenheid en wat meer eerbied voor de historische bronnen bijgebracht. Van deze

generatie is vooral De Belder actief op zoek naar verantwoorde en bevredigende stratificatieschema's en -modellen aan de hand van inkomens, vermogens en bezit. Zijn recente bijdragen over de sociale identificatie en stratificatie van de Antwerpse bevolking bevatten naast een traditioneel stuk harde kritiek op de bronnen ook positieve reconstructies. Geleidelijk groeit ook aandacht voor de mentale context waarin de sociale groepen evolueerden, voor de wijze waarop zij zich daarin projecteerden en hun toekomst bepaalden. Meer en meer beseft men dat de kennis van de mentale structuren van arbeiders, ondernemers, boeren of middenstanders een noodzakelijke vereiste is om economische processen te doorgronden. Op dat stuk kan de literatuurhistoricus alweer fundamentele hulp bieden. Aan alle faculteiten wordt thans onderzoek ondernomen over ziekte en gezondheid, armoede en honger, over bedelarij en vagabondage, over prostitutie en criminaliteit. Noodgedwongen moeten we ons hier tot enkele toetsen beperken.

Zo vormt Haesenne-Peremans te Luik school rond de studie van de armbesturen; verscheidene industrieel-archeologen publiceren hun bevindingen inzake werkomstandigheden in de fabrieken en de arbeiderswijken; een team architecten te Leuven inventariseert het bestand aan tuinvijken en hospitalen; te Gent liet Balthazar de sloppenbuurten in kaart brengen. Ook de geschiedenis van de arbeidersbeweging ondergaat een diepe transformatie. Het is voldoende bekend dat het onderzoek op dat terrein vanuit Gent vertrok. Deze beweging stierf niet uit met Jan Dhondt, de initiatiefnemer. Ze breidde zich integendeel uit over alle universiteiten in die mate dat men zelfs van een afbrokkeling van de verzuiling mag spreken.

Overall wordt terzelfdertijd over alle ideologische groepen gewerkt. Alleen regionale omstandigheden werken een zekere territoriumverdeling in de hand. Zo trekken onze Gentse historici voordeel uit de aanwezigheid van het Archief en Museum voor de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), dat te Gent gevestigd is, terwijl het bestaan van het KADOC of het Katholiek Documentatiecentrum te Leuven overwegend de Leuvenaars ten goede komt. Dat resulteert dan in een aanhoudende reeks van scripties en artikelen, hetzij over de christen democratie hetzij over één of ander aspect van de socialistische beweging. Behalve door het verzamelen van documenten hebben beide instellingen ook grote verdiensten door het laten verschijnen van inventarissen en van eigen informatiebulletins. De hoogleraren en de wetenschappelijke vorsers aan de diverse instellingen drukken nog hoogstens een eigen stempel op het vorsingswerk. Te Luik bijvoorbeeld bestudeert P. Gérin persoonlijk de geschiedenis van de christen democratie, maar neemt moeiteloos de leiding op zich van scripties aangaande het socialisme en zelfs het Trotskisme; aan de U.L.B. had wijlen Bartier een grote voorliefde voor de radicale liberalen; aan de K.U.L. willen L. Wils en E. Lamberts vooral de evolutie van de christen democratie bestuderen, terwijl hun collega R. De Schrijver verdienstelijke resultaten kan voorleggen aan-

gaande de geschiedenis van het anarchisme en het communisme. Aan de U.C.L. te Louvain-la-Neuve oriënteert Aubert zijn studenten eerder in de richting van de katholieke arbeidende jeugd; aan de V.U.B. ging Michielsens helemaal op in de studie van het socialisme en Els Witte volgde in zijn sporen. Aan de Gentse universiteit blijft H. Balthazar de bestaande belangstelling voor het socialisme activeren, terwijl wijzelf de studie van de christen democratie en van het Daensisme voor onze rekening namen. Ada Deprez kan getuigen dat uit de samenwerking van een germanist en een historicus soms interessante scripties en artikelen kunnen ontstaan.

Door het koppelen van elementen uit de sociaal-economische sector en culturele gegevens tracht men thans de kloof tussen economische geschiedenis en geestesgeschiedenis te overbruggen. H. Gaus neemt in de behandeling van deze problematiek vooralsnog een eenzame plaats in. Sinds jaren bestaat aan de Katholieke Universiteit te Louvain-la-Neuve een grote aandacht voor de studie van de economische conjunctuur en de economische crises; Gaus voegde daar een dimensie aan toe. In een meeslepend maar omstreden essay vroeg hij zich af of de op- en neergaande trends die Kondratieff had vastgelegd, niet op een veel fundamentelere wijze dan tot op heden werd vermoed, het handelen, het denken en het voelen van de tijdgenoten hebben beïnvloed en bepaald. In deze optiek zouden termen als impressionisme, realisme, romantisme niets meer betekenen dan verwarringstichtende benamingen voor in wezen recurrente verschijnselen van menselijk gedrag.

Wat is er nu sinds 1970 op het terrein van de politieke geschiedenis veranderd? Zeer algemeen kan men vaststellen dat de deterministische visie haar aanhangers ziet slinken. Men aanvaardt niet meer dat de Belgische staat een onafwendbaar eindpunt van een proces was. Men gelooft niet meer dat de revolutie van 1830 in de sterren stond geschreven, dat het anarchisme a priori ten dode opgeschreven stond, dat de verfransing van Brussel een onomkeerbaar sociologisch gegeven is. Ondanks de waardering die men voor zijn constructies en concepties blijft opbrengen, heeft Pirenne in hoge mate afgedaan. De politieke geschiedenis zoekt een meer wetenschappelijke aanpak. Complexloos integreert zij voortaan de hypothesen en de methodes van de politicologie in haar onderzoek. Zo ontwikkelde Els Witte in Brussel een bruikbare theorie over het ontstaan van de politieke partijen en vormt ze haar studenten in dezelfde denkrichting. In België wordt aan alle universiteiten nagegaan hoe het kiesrecht de uitbreiding en de organisatie van de partijen beïnvloedde, wordt de wisselwerking tussen de ideologische opstelling en de sociaal-economische positie van de kiezers onderzocht en worden de partijen in hun dynamiek doorgelicht. Jaarlijks verschijnen tientallen artikelen en scripties over deze materie.

Bij een systematische vergelijking van het standaardwerk van wijlen Th. Luykx, *Geschiedenis van België*, met de gelijknamige studie van Els Witte en J. Craeybeckx valt op welke lange weg inmiddels werd afgelegd. Op het

vlak van de politieke geschiedschrijving werkt de ideologische opstelling van de universiteiten nog op herkenbare wijze door. Aubert, Haag en Lory te Louvain-La-Neuve laten zich vooral in met de katholieke partij en met zuilvorming. Aan de Vlaamse kant te Leuven blijven L. Wils en L. Vos een duidelijke voorkeur manifesteren voor alle aspecten van de Vlaamse Beweging, terwijl E. Lamberts het eerder bij de studie van christen democraten en ultramontaanse katholieken houdt en R. De Schrijver het katholieke gedachtegoed ontleedt.

De V.U.B. ademt weer een andere geest. Els Witte ontcrachtte enkele taaie mythes omtrent 1830, publiceert geregeld over het aandeel van de vrijmetse-larij in de politiek en neemt rechtstreeks of via haar leerlingen stelling in betwiste materies. Zo werd in een recent verschenen proefschrift van H. Van Velthoven op overtuigende wijze de aantijging weerlegd als zou de socialistische partij zich steeds anti-Vlaams opgesteld hebben.

Aan de R.U.G. concentreert H. Balthazar zich op de verschijningsvormen van de socialistische gedachten, terwijl wijzelf vooral de katholieke en de lang verwaarloosde liberale partij voor onze rekening namen. In het Gentse seminarie was de studie van de Vlaamse Beweging jarenlang taboe. Ook deze achterstand wordt ingehaald.

De vraag in welke mate deze publikaties de ontzuiling of de verdere verzui-ling van het politieke leven in de hand werken, kan hier niet beantwoord worden. In elk geval brokkelen bij de studie van de Vlaamse Beweging een aantal van de bestaande interpretatieschema's geleidelijk af. We wezen reeds op het aandeel van Witte, op dat van Van Velthoven en dat van Wils. Ook Eliane Gubin van de U.L.B. bracht een vernieuwde kijk op de ontwikkeling van de Vlaamse Beweging te Brussel; Simons van zijn kant herleidde de Aldietse Beweging tot haar juiste proporties; Rombauts analyseerde de ont-wikkeling van de Vlaamse Academie en Lieve Vos-Gevers gaf een penetrante kijk op de vervlaamsing van de onderwijsinstellingen. Van grote betekenis zijn verder nog de bundels *Taal en sociale integratie*, uitgegeven door het Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden, dat onder de leiding staat van Els Witte.

De kerkgeschiedenis en de onderwijsgeschiedenis ondergaan eveneens een gistingsproces. De tijd is voorbij waarin de historicus de geschiedenis van de kerk of van kerken ging zien als een middel tot geloofsverspreiding of tot versteviging van de eigen overtuiging. De nieuwe generatie aanvaardt eerder de wetenschappelijke benadering van het fenomeen. De tijd ontbreekt wer-kelijk om het baanbrekend werk van M. De Vroede, om het aandeel en de betekenis van K. De Clerck en F. Simon voor de onderwijsproblemen toe te lichten. Ook de naam van Jan Art, die de kerkgeschiedenis in Vlaanderen tijdens de 19de eeuw op indringende wijze heroriënteerde, kan hier slechts terloops vermeld worden.

De vernieuwingsdrang kreeg in bepaalde opzichten haar institutionele neer-slag. Vooreerst nam het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* een

steeds hogere vlucht. Van 1981 af voerde ook het tijdschrift *Wetenschappelijke Tijdingen* een meer aangepast redactiebeleid door. De „Vereniging voor Wetenschap” besloot het orgaan om te vormen tot een tijdschrift voor de studie van de Vlaamse Beweging. Verder stellen alle lokale, regionale, historische en heemkundige tijdschriften — en dat zijn er meer dan honderd — steeds meer ruimte ter beschikking voor onderzoeksresultaten met betrekking tot de 19de eeuw. Het wordt moeilijker om oud-studenten tot publiceren aan te zetten dan om hun geesteskinderen gedrukt te krijgen.

De nood aan synthetische studies die dat rusteloos onderzoek kunnen opvangen en kanaliseren, is dus aanzienlijk. We kunnen hier slechts de allerbelangrijkste signaleren. Het werk van Kossmann *De Lage Landen. 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België* is een indrukwekkende synthese, waarin de parallellismen of de ongelijke ontwikkelingslijnen tussen Vlaanderen en Nederland helder uiteengezet worden. *Mijn land in de kring* van Karel Van Isacker bevat een persoonlijke afrekening met een maatschappij waarin de auteur zich niet goed voelt. Naast briljant geschreven analyses van velerlei ontwikkelingen zal men zich naar gelang van de gezindheid, gesterkt weten of geërgerd voelen door de geladen ideologische ondertoon. Tegenover de economische crisis die we nu beleven, wil dit werk een beeld creëren dat kan aanspreken en inspireren. De *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden* is, evenmin als de vorige die onder dezelfde naam verscheen, een syntheseswerk. Teveel auteurs houden er te sterk uiteenlopende meningen op na. Aan de hand van „beredeneerde bibliografieën” streeft de redactie er wel naar om een status quaestionis aan een breed publiek door te geven.

Ik hoop dat ik U niet te zeer met namen en strekkingen overspoeld heb. Ik geniet echter het voorrecht om deze bedrijvigheid van zeer nabij te kunnen volgen en vind het een ongelooflijk boeiende belevens. Ik wilde U daarbij graag betrekken.

BIBLIOGRAFIE

Het is vrij moeilijk om een verantwoorde lijst te geven van boeken en artikels waarnaar deze bijdrage verwijst. Uit vrees het eerder subjectief karakter ervan nog te vergroten, geef ik er de voorkeur aan te verwijzen naar bestaande overzichten.

- De „beredeneerde bibliografieën” volgend op elk hoofdstuk van de *Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden* duiden scherp de trends aan.
- De opgave van alle verschenen publikaties inzake geschiedenis vindt men in de jaarlijks verschijnende nationale bibliografieën van het *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* en van de *Revue d'Histoire Ecclésiastique*.
- De algemene oriëntaties vallen vlot af te lezen van de kronieken die geregeld verschijnen in het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, de *Revue du Nord* en de *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*.

- Wat er aan historisch onderzoek op stapel staat, kan men volgen in :
  - E. LAMBERTS, e.a. *Overzicht van het lopend onderzoek over de nieuwste geschiedenis in België (1973-1974)*, Brussel, 1975, IV-110 p.
  - E. PUISSANT, e.a., *idem (1975-1977)*, Brussel, 1978.
- De lijst van licentiaats- en doctoraatsverhandelingen krijgt men van 1977 af jaarlijks aangeboden in het *Mededelingenblad van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis*. Een meer systematische voorstelling werd uitgewerkt door J. ART, *Lijst der verhandelingen voorgelegd aan de Belgische universiteiten tot het behalen van de graad van licentiaat geschiedenis handelend over de Nieuwste Tijd, zittingen 1975-1980*. Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis, Mededelingenblad III, 1981, 3, 36 p.